

Hüseyin
Şemsi
Ergüneş

can Alkan – Osman Sacid Arı, İstanbul 2009) ve *Mevâkı'û'n-nücûm*'unu, Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-Kehf ve'r-raķîm*'i ile *el-İnsânü'l-kâmil*'inin bazı bölümlerini, İbnü'l-Arabî'ye atfedilen *Şeceretü'l-kevn* (haz. Ercan Alkan – Osman Sacid Arı, İstanbul 2010), *Tuĥfetü's-sefere* (haz. M. Nedim Tan, İstanbul 2011) ve *Evhadüd-dîn-i Belyânî'nin Risâletü'l-aĥadiyye*'si (haz. Ercan Alkan, İstanbul 2012) gibi müstakil risâleleri, Burhân-pûrî'nin *et-Tuĥfetü'l-mürsele*'sini, Muhammed Nûrül-Arabî'nin *Burhânü's-sâlikin*, *Meşâhidü't-tevhîd*, *Mecâlî'z-zehrâ 'alâ şalâti'l-kubrâ* gibi Arapça risâlelerini, ayrıca Hz. Ali'nin *Nehc'ü'l-belâğa*'sını ve Cezûlî'nin *Delâ'ilü'l-ĥayrât*'ının çeşitli kısımlarını Türkçe'ye çevirmiştir.

Ergüneş'in "Şemsi" mahlasıyla yazdığı şiirleri oğlu Muhittin Ergüneş derleyerek *Şemsi Dîvânı* adıyla yayımlamıştır (Ankara 1976). Şiirlerinde tevhid mertebeleri, hakikat-i Muhammediyye, aşk, Ehl-i beyt muhabbeti, melâmet, sülûk ve intisap, mürid-mürşid ilişkisi gibi tasavvufun temel konularını işlemiş, özellikle Kerbelâ Vak'ası'nı ve Hz. Hüseyin'in şehâdetini anlatmış, sık sık âyetlere telmihte bulunmuş, yer yer muhataplarına nasihat edici bir tavır benimsemiştir. Özellikle Niyâzî-i Mîsrî'nin şiirlerinin Ergüneş üzerinde etkili olduğu görülmektedir. "Varlığından geçmeyenler dâimâ hasrettedir" mısraıyla başlayan ilâhisi (*Şemsi Dîvânı*, s. 134) Abdülkadir Töre tarafından hüzzam makamında bestelenmiştir. Divanda Ergüneş'in tercümesini yaptığı bazı eserler için yazdığı şiirler de yer almıştır. *İslâmın Nuru* mecmuasında bazı şiirleri yayımlanmıştır ("Miraciye", II/15 [Temmuz 1953], s. 16).

Ergüneş'in tasavvuf tarihi literatürü açısından önemli bir diğer çalışması, mevcut nüshalardan hareketle en kapsamlı metnini inşa ettiği Muhammed Nûrül-Arabî'ye ait *Şerh-i Dîvân-ı Niyâzî*'dir. Muhammed Nûrül-Arabî tarafından Niyâzî-i

Mîsrî divanının uzun yıllar düzenli biçimde okutulması ve şifâhen şerhedilmesi esnasındaki kayıtlardan oluşması dolayısıyla eserin farklı nüshaları ortaya çıkmış ve iki farklı neşri yapılmıştır (haz. Hasan Özlem, Ankara 1974; haz. Mahmut Sadettin Bilginer, İstanbul 1976). Ergüneş, Nûrül-Arabî'nin meclisinde yer alıp bütün bu kayıtları tutan kişilerle tanışmış, ulaştığı dokuz farklı nüshayı göz önünde tutarak şerhin metnini yeniden inşa etmiş, böylece eseri bir üslûp bütünlüğüne kavuşturmuştur. Ergüneş'in yazma halindeki *Hazînetü'l-hakâyyık* adlı bir derlemesinin ve yakın çevresiyle tasavvufi meselelerde yazışmalarından oluşan *Mektûbât*'inin dışında çoğu yine tercümelerden oluşan elli kadar eseri oğlu Muhittin Ergüneş'in özel kitaplığındadır (eserlerinin tam bir listesi için bk. *Şemsi Dîvânı*, s. XII, XIII).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Mârifet Kitabı: Kitâbu'l-Ma'rîfe* (trc. Hüseyin Şemsi Ergüneş, haz. Ercan Alkan – Osman Sacid Arı), İstanbul 2009, hazırlayanların sunuşu, s. 13-15; *Şemsi Dîvânı* (der. Muhyiddin Ergüneş), Ankara 1976, derleyenin önsözü, s. VII-XV; Mustafa Tatcı, *Çankırılı Bir Melâmî Şair: Abdullah Özyay*, Ankara 2004, s. 7-15; a.mlf., "Çankırılı Çağdaş Bir Melâmî Şair: Abdullah Özyay", *Dergâh*, XV/171, İstanbul 2004, s. 15-20; Ahmet Şerif İzgören, *Bir Türk Zabıtının Anıları: Muhittin Ergüneş 1917*, İstanbul 2008, s. 15-30; Muzaffer Uyguner, "Ergüneş, Hüseyin Şemsi", *TDEA*, III, 67.

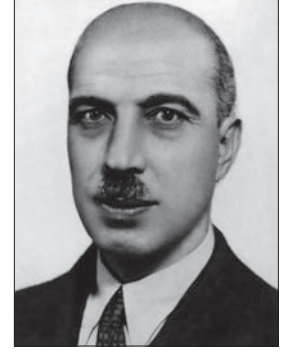

M. NEDİM TAN

ERİŞİRGİL, Mehmet Emin (1891-1965)

Felsefeci, eğitimci
ve siyaset adamı.

Niğdeli bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da doğdu. Mercan İdâdisi'nde okudu. 1911'de Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu. Hemen ardından Orman ve Maâdin Nezâreti Umûr-ı Baytâriyye Müdürlüğü'nde, Umûr-ı Baytâriyye müdür muavini Mehmed Âkîf'in (Ersoy) yanında müsevvit olarak çalışmaya başladı. Kasım 1911'de Meclis-i A'yân zabıt kâtipliğine tayin edildi; iki buçuk ay sonra da İstanbul Sultânisi ma'lûmât-ı medeniyye, hukûkiyye ve iktisâdiyye hocalığına getirildi. Bu arada ders programlarının ıslahı için kurulan komisyonda yer aldı ve felsefe programını bizzat hazırladı. 1912'de felsefe ve psikoloji muallimliğine nakledildi, böylece Türkiye'de liseler düzeyinde ilk felsefe dersi hocası oldu. 1914'te Evkaf Nezâreti Kalem-i Mahsûs mümeyyizliğine tayin edildi. 1915'te kendisine yeni açılan Kadıköy Numune Mektebi müdürlüğü verildi. Osmanlı Devleti

Mehmet
Emin
Erişirgil

ile Almanya arasındaki ittifakın kültürel ve bilimsel düzeyde geliştirilmesini sağlamak için, Maarif Nâzırı Şükrü Bey ve Alman müşaviri Schmidt'in teşebbüsleri sonunda, Meclis-i Vükelâ tarafından İstanbul Dârülfünunu'na Alman profesörlerin davet edilmesine yönelik kararına göre dârülfünunda yapılan yenilikler neticesinde Mehmet Emin de 1915'te dârülfünun felsefe müderrisi muaviniğine (doçentlik) getirildi. Burada Mehmet Ali Ayni, Ziya Gökalp, Necmeddin Sadak, Mehmed İzzet, Rıza Tevfik, Babanzâde Ahmed Naim gibi isimlerle birlikte çalıştı. 1918'de felsefe tarihi müderrisliğine yükseldi. 1919'un ilk aylarından itibaren Mütareke döneminde Edebiyat Fakültesi'nde müdürlük yaptı. Memleketi Niğde'den milletvekili seçilerek 12 Ocak – 18 Mart 1920 tarihlerinde faaliyet gösteren son Meclis-i Meb'ûsan'da bulundu. İstanbul'un itilâf devletleri tarafından 15-16 Mart 1920'de işgal edilmesi'nin ardından meclisin kapanması üzerine dârülfünundaki görevine döndü. Bu görevde iken 1925'te Çapa Kız Muallim Mektebi'nde müdürlük yaptı. Mehmet Emin'in dârülfünundan hangi tarihte ayrıldığı belli değilse de talebe rehberlerinde felsefe tarihi derslerinin vekâleten Orhan Sadettin tarafından verileceği belirtilmektedir. 1929-1930 tarihli talebe rehberinden itibaren ise bölüm programlarında onun ismine yer verilmemiştir.

1926'da kurulan Millî Talim ve Terbiye Dairesi'nin ilk başkanı olan Erişirgil bu görevi 1926-1930 yılları arasında sürdürdü. 1928'de kurulan ve Latin alfabesine geçişin alt yapısını hazırlamakla görevlendirilen Dil Encümeni'nde üye olarak çalıştı. 1930-1931'de Maarif Vekâleti müsteşarlığı yaptı. Ardından İstanbul Maarif müdürlüğüne ve bunun yanında İstanbul Lisesi felsefe öğretmenliğine tayin edildi. 1936'da Şükrü Baban'dan boşalan Mekteb-i Mülkiyye müdürlüğüne ve sosyolojik-ekonomik doktrinler tarihi profesörlüğüne getirildi; Mekteb-i Mülkiyye'nin Ankara'ya naklinden sonra da

1942'ye kadar bu görevde kaldı. Bu görevi sırasında 1939-1942 yıllarında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dekan vekilliğini üstlendi ve Sosyoloji Enstitüsü'nde görev yaptı. 1942'de Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan Zonguldak milletvekili seçilince akademik görevlerinden ayrıldı. Altıncı ve yedinci dönemlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Zonguldak milletvekili olarak bulundu. Hasan Saka tarafından kurulan on yedinci hükümette Gümrük ve Tekel, M. Şemsettin Günaltay hükümetinde İçişleri bakanı oldu. 1950 seçimlerinin ardından siyaseti bıraktı. Bir süre Türkiye İş Bankası'nca kurulan yayın şirketinde müdür muaviniği yaptı. 7 Şubat 1965'te Ankara'da vefat etti ve Cebeci Asrı Mezarlığı'na defnedildi.

Mehmet Emin Erişirgil felsefe alanında, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar uzanan süreçte gerek eserleri gerekse üstlendiği görevlerle önemli bir isim olmuştur. Siyasal ve entelektüel açıdan oldukça hareketli geçen bu dönemde Erişirgil'in felsefi yaklaşımında birtakım değişiklikler meydana geldiyse de genelde onun Türkiye'de bir felsefe kültürünün oluşması ve yaygınlaşması hususunda çaba gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda verdiği derslerle, kitap ve makaleleriyle hem Türkçe bir felsefe literatürünün oluşmasına hem de Türkçe'nin felsefe dili olarak gelişimine önemli katkılarda bulunmuş, felsefenin bir "cevaplar bütünü" olmaktan ziyade ezeli-ebedî "sorular bütünü" olduğunu vurgulayıp bu sorularla uğraşmanın insan zihninin gelişmesi açısından gerekliliğini savunmuştur.

Bilimin çeşitli dallarındaki hızlı gelişmeler neticesinde ortaya çıkan pozitivist, materyalist, natüralist, evrimci, katı determinist yaklaşımların Osmanlı-Türk entelektüellerini de etkilemesine tepki olarak 1920'lerin ilk yıllarında *Dergâh* mecmuası etrafında gelişen Bergsonculuğun önde gelen savunucuları arasında yer alan Erişirgil bu tavrını ilerleyen yıllarda bir yandan Alman idealizmi (Fichte), diğer yandan William James ve John Dewey'in pragmatist felsefesiyle beslemiştir. Her şeyi pozitivist yöntemlerle açıklama çabalarına yönelttiği eleştirilerde Bergson felsefesinden yararlılsa da Bergsoncu anlamda sezgiyi bir bilgi kaynağı olarak benimseme fikrine mesafeli durmuş, bu tavrı zaman içinde onu pragmatizme yaklaştırmıştır. Bu yaklaşımda yeni kurulan Cumhuriyet'in siyasal ve ideolojik ihtiyaçlarının başlıca etken olduğu görülür. Erişirgil'in *Millî Mecmua*'daki yazılarında

kendini gösteren ve yaklaşık iki yıl müdürlüğünü yaptığı *Hayat* mecmuasında tam anlamıyla somutlaşan pragmatist tavrı onu, bir yandan Cumhuriyet ideallerini benimsemiş genç bir nesil yetiştirme amacını bayraklaştırmaya, diğer yandan Nietzsche'nin etkisiyle -felsefe dahil olmak üzere- bütün bilgi disiplinlerinin hayatla, pratikle iç içe ve onlar üzerinde etkili olması gerektiğini ısrarla savunmaya sevketmiştir.

Eserleri. Telif: *Yeni Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Kânûniyye* (İstanbul 1330; 2. baskı: *Ma'lûmât-ı Vatanîyye*, İstanbul 1341; 3. baskı: *Ma'lûmât-ı Vatanîyye*, İstanbul 1342); *Devr-i İntibâh Felsefesi ve Feylesofları* (İstanbul 1336); *Târîh-i Felsefe Notları: Kurûn-ı Cedide Felsefesinden Descartes ve Kartezyenler* (İstanbul 1336; sadeleştirme: *Descartes ve Kartezyenler*, haz. Erdoğan Erbay – Ali Utku, Konya 2006); *Wilhelm Leibniz* (İstanbul 1337; sadeleştirme: *Descartes ve Kartezyenler* içinde, haz. Erdoğan Erbay, Konya 2006); *Kant ve Felsefesi* (İstanbul 1339; kısmen sadeleştirme: İstanbul 1997); *Yurt Bilgisi* (İstanbul 1930); *Sokrat* (İstanbul 1931); *Kant'tan Parçalar* (İstanbul 1935); *Filozofi* (İstanbul 1935); *Filozofiye Başlangıç* (İstanbul 1936); *Hukukun Muhtelif Cepheleri ve Hukuk İlmi* (Ankara 1938); *Felsefeye Başlangıç* (Ankara 1944); *Ekonomi Meslekleri: XVI. Yüzyıldan Zamanımıza Kadar* (I, Ankara 1945); *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp* (İstanbul 1951; 2. baskı: haz. Aykut Kazancıgil – Cem Alpar, İstanbul 1984); *Merak ve Dikkat* (Ankara 1956); *Mehmet Âkif: İslâmî Bir Şairin Romanı* (I-IV, Ankara 1956; 2. baskı: *İslâmî Bir Şairin Romanı: Mehmet Âkif*, haz. Aykut Kazancıgil – Cem Alpar, Ankara 1986); *Neden Filozof Yok?* (Ankara 1957); *Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri* (Ankara 1957); *İhmal* (Ankara 1958); *Kadın-Erkek* (İstanbul 1960). **Çeviri:** Emile Boirac, *Felsefe yâhud Hikmet-i Nazariyye: Birinci Kitap: İlmi-i Ahvâl-i Rûh* (Dersâdet 1330); Henri Bergson, *Ahlâk ve Dinin İki Kaynağı. Birinci Kitap: Ahlâkın İki Kaynağı* (İstanbul 1933; bu tercüme, *Yeni Türk Mecmuası*'nın Teşrinievvel 1932 tarihli ilk sayısından itibaren dergiyle birlikte forma halinde okuyuculara sunulmuştur). Erişirgil'in ayrıca *Sebilürreşâd, Muallim Mecmuası, İctimâiyyat Mecmuası, Yeni Mecmua, Düşünce, Büyük Mecmua, Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Dergâh, Millî Mecmua,*

Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, Anadolu Mecmuası, Mihrab, İctihad, İstanbul, İlk Terbiye ve Tedrisat Mecmuası, Hayat, Ülkü, Yeni Türk Mecmuası, Siyasî İlimler (Mülkiye) ve İş dergilerinde 200'e yakın makalesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul 1966), İstanbul 1999, s. 375-376, 426-433; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, II, 863-865; Osman Kafadar, "Türk Eğitim Sisteminde Pragmatik Yönelişler ve Mehmet Emin Erişirgil", *Türkiye İ. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler-Müzakereler* (ed. Halil Rahman Açar), Van 1995, s. 175-183; Levent Bayraktar, "Mehmet Emin Erişirgil (1891-1965)", *Türkiye'de Sosyoloji: İsimler-Eserler* (haz. M. Çağatay Özdemir), Ankara 2008, I, 527-553; a.mlf., "Cumhuriyet Dönemi Düşünce Hayatımızda Dergâh Mecmuası ya da Bergsonculuğun Yerli Yorumlanması", *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, sy. 5, İstanbul 2008, s. 613-619; a.mlf., "Darülfünun'da Bir Felsefe Hocası: Mehmet Emin Erişirgil", *Felsefe Dünyası*, sy. 50, Ankara 2009, s. 64-80; Necati Akder, "Mehmet Emin Erişirgil", *TK*, III/29 (1965), s. 346-348; Bülent Şen, "Mehmet Emin Erişirgil ve Türk Toplumunun Değişimi Üstüne Düşünceleri", *Sosyoloji Dergisi*, III/12, İstanbul 2006, s. 133-150; M. Cüneyt Kaya, "Mehmet Emin Erişirgil: Bergsonculuktan Pragmatizme Bir Darülfünun Hocası", *Kutadgubilig*, sy. 18, İstanbul 2010, s. 128-180; Nurya Karaca, "Bilimin Rehberliğinde Değişimden Yana Olan Pozitivist Bir Düşünür: Mehmet Emin Erişirgil", *Folklor / Edebiyat*, XVIII/70, Ankara 2012, s. 145-164; a.mlf., "Erişirgil, M. Emin", *Felsefe Ansiklopedisi* (ed. Ahmet Cevizci), Ankara 2007, V, 638-642. M. CÜNEYT KAYA

ERKAL, Mehmet

(1944-2015)

İslâm hukukçusu, akademisyen.

Adapazarı'nın Taraklı ilçesinde doğdu. İlkokulun ardından hıfzını tamamladı ve girdiği İstanbul İmam-Hatip Okulu'ndan 1966'da mezun oldu. Daha sonra bir yandan imam-hatiplik görevi yaparken diğer yandan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde okumaya başladı. Sırasıyla Topthane, Kazancı ve Dolmabahçe camilerindeki toplam on dört yıl süren hizmetleri sırasında cami cemaatiyle sıcak ilişkiler kurdu. 1970'te Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun olunca Hatay'da yedek subay olarak askerlik yaptı (1972-1973). Salih Tuğ'un danışmanlığında Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'ne bağlı olarak hazırladığı *İslâm Vergi Hukuku: Hulefâ-i Râşidîn ve Emeviler Devri* adlı teziyle doktorasını 1981'de tamamladı. Ertesi yıl Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi İslâm